

Лекція 14

Медико-правове значення ятрогенії та ятрогенної патології

Лектор

к.м.наук, доцент кафедри патологічної анатомії, ННМІ СумДУ
зав. курсом «Судова медицина. Медичне право України»

Будко Ганна Юрївна

Вивчення понять «ятрогенія», «ятрогенна патологія», її класифікації, причин виникнення та наслідків для пацієнта є абсолютною необхідністю для вироблення способів і методів, спрямованих на адекватну юридичну регламентацію медичної діяльності, праці медичних працівників і відповідальності у разі спричинення ятрогенних ускладнень. Розуміння цього матеріалу орієнтує майбутніх лікарів у методах запобігання виникнення несприятливих результатів, засобах правового захисту і на те, що лікар повинен нести відповідальність тільки за ті несприятливі наслідки для здоров'я пацієнта, які він спричинив. Для правильної правової кваліфікації ятрогенії як юристам, так і лікарям необхідно чітко усвідомлювати і знати основні принципи і критерії визначення і юридичної оцінки ятрогенії, а саме: наявність вини медичного персоналу, причино–наслідковий зв'язок між діями лікаря та несприятливим результатом, визначення правомірності медичного ризику. На сучасному етапі розвитку юридичного права, правозахисного руху в Україні та підвищення рівня правової освіченості громадян ушкодження, спричинені медичними втручанням, вже не розглядаються як внутрішня справа установ охорони здоров'я. Ятрогенії за даними ВООЗ зустрічаються у 20% хворих і складають приблизно 10% в структурі госпітальної смертності.

Дефект надання медичної допомоги – це неналежне здійснення діагностики, лікування хворого, організації медичної допомоги, яке призвело або могло призвести до несприятливого результату медичного втручання.

Близьким та ідентичним визначенням по відношенню до дефектів надання медичної допомоги є ятрогенії.

У перекладі з грецької (від *iatros* – лікар, *genim* – створювати, породжувати), історично, ятрогенія трактувалась, як захворювання, породжене лікарем, хвороба від слова або неправильної поведінки лікаря.

Ятрогенія (ятрогенна патологія) – це дефект надання медичної допомоги, що виявляється у вигляді нового захворювання чи патологічного процесу, що виник в результаті як правомірного, так і неправомірного здійснення профілактичних, діагностичних, реанімаційних, лікувальних і реабілітаційних медичних заходів (маніпуляцій).

Актуальність вивчення понять «ятрогенія» та «ятрогенна патологія» підтверджується такою провідною класифікаційною основою, як Міжнародна класифікація хвороб ВООЗ X-го перегляду (надалі МКХ-X). Так, у МКХ-X існує понад 2-х розділів, які містять перелік діагнозів, пов'язаних із ятрогеніями та ятрогенними ушкодженнями:

1. Наслідки отруєнь лікарськими засобами, медикаментами та біологічними речовинами (Т36–Т50 глави XIX) (<https://e-mis.com.ua/mkx-10>).

2. Ускладнення хірургічних і терапевтичних втручань, не класифіковані в інших рубриках (Т80–Т88) (<https://e-mis.com.ua/mkx-10>). Наприклад, хірургічні інфекції; ускладнення механічного ушкодження, пов'язане з імплантованим пристроєм; шок та інше.

3. Ускладнення терапевтичних і хірургічних втручань (Y40–Y84 глави XX) (<https://e-mis.com.ua/mkx-10>).

4. Наслідки терапевтичних і хірургічних втручань як зовнішніх причин захворюваності (Y88 глави XX) (<https://e-mis.com.ua/mkx-10>).

Класифікація ятрогенії за місцем у структурі діагнозу:

I – патологічні процеси, що патогенетично непов'язані з основним захворюванням або його ускладненням і не відіграють істотної ролі в загальній танатологічній оцінці випадку;

II – патологічні процеси, що обумовлені медичним впливом, проведеним за показаннями і виконаним правильно;

III – патологічні процеси, незвичайні смертельні реакції, зокрема обумовлені неадекватними, помилковими або неправильними медичними діями, такими, що з'явилися причиною летального результату.

Види ятрогеній:

1. Діагностичні:

- невстановлений діагноз;
- дефекти виконання діагностичних процедур;
- гіпердіагностика, тобто визначення неіснуючих ознак і захворювань.

2. Лікувальні:

- дефекти виконання лікувальних процедур (кровотечі при ендоскопічних операціях);
- ушкодження органів або тканин при операції;
- залишення інструменту в порожнині тіла;
- радіаційне ураження при променевій терапії.

3. Профілактичні:

- несприятлива реакція організму на профілактичні щеплення;
- негативний вплив зовнішніх чинників (засоби масової інформації);
- погрішності в проведенні профілактичних заходів.

4. Фармацевтичні:

- наслідки неправильного застосування медикаментів;
- порушення режиму прийому або дозування;
- призначення не показаних при даному захворюванні лікарських засобів.

5. Інформаційно-деонтологічні:

- слова медичного працівника, що неправильно тлумачать;
- недостатня інформація у пацієнта щодо свого захворювання;
- відступ медика від належних правил взаємин з пацієнтом;
- порушення режиму збереження лікарської таємниці.

Класифікація ятрогеній за проф. С. Я. Долецьким:

Ятрогенія від спілкування – складова частина деонтології;

Аліментарна – нераціональне харчування хворих і, як наслідок, розвиток або виникнення хвороб;

Медикаментозна – виникає найбільш часто і може виражатися в побічній дії лікарських засобів: алергічні реакції, шок, медикаментозні виразки шлунково-кишкового тракту і кровотечі;

Маніпуляційна – обумовлена великою кількістю інвазійних діагностичних методів діагностики: біопсії, ендоскопії;

Наркозно-реанімаційна – це всі ускладнення, які виникають або ресструються у цій галузі медицини: зупинка серця, дихання, ушкодження мозку;

Хірургічна – в ній концентруються всі складні та найтрагічніші прояви ятрогеній;

Променева – патологічний вплив на організм при підвищених доз променів рентгену, радіоізотопів, лазерного випромінювання.

Групи ятрогеній:

- психогенні;
- лікарські;
- травматичні;
- інфекційні;
- змішані.

Психогенні ятрогенії проявляються у формі неврозів, психозів, неврастенії, істерії, фобій, депресій, почуття тривоги, депресивних і іпохондричних розладів. Вони викликаються необережними і неправильно зрозумілими висловлюваннями медичного працівника про стан здоров'я пацієнта, ознайомленням з власною історією хвороби та спеціальною медичною літературою, прослуховуванням публічних лекцій, особливо по телебаченню. Їх називають ще «хворобами слова». Ця група ятрогенії розвивається також у випадках неефективності лікування, недовіри до лікаря, страху перед методами діагностики, лікування, різкого переходу від активного

способу життя до пасивного, зі звичних умов сім'ї й трудового колективу в групу людей із загостреним і зміненим особистісним сприйняттям.

Лікарські ятрогенії

Згідно етіопатогенетичної класифікації, виділяються такі групи лікарських хвороб:

- 1) фармакологічно негативні ефекти (гіпоглікемічний шок після введення інсуліну);
- 2) лікарські інтоксикації, включаючи токсичну, мутагенну, онкогенну, тератогенну, ембріотоксичну, імунодепресивну дію;
- 3) лікарська алергія;
- 4) лікарське несприйняття псевдоалергічної природи;
- 5) залежність від ліків;
- 6) лікарські психози;
- 7) реакції загострення, наприклад бактеріальний (ендотоксичний) шок;
- 8) ускладнення основної хвороби, викликані фізико-хімічною, фармакодинамічною і фармакокінетичною несумісністю одночасного введення лік;
- 9) поствакцинальні реакції та ускладнення.

Травматичні ятрогенії

У випадках захворювань, викликаних дією медичних факторів фізичної та механічної природи застосовують термін «медичні травми і їх наслідки». До групи травматичних ятрогеній входять: хірургічні, маніпуляційні та випадкові медичні травми, опіки (променеві, термічні, хімічні) і наслідки травм. Найчастіше в медичній практиці зустрічаються наслідки і ускладнення хірургічних і маніпуляційних травм і опіків: операційний, бактеріальний, гемотрансфузійний та анафілактичний шоки, колапс операційний, гостра серцево-судинна недостатність, пострезекційний синдром, синдром короткого кишечника, хвороба оперованої легені, повітряна емболія, тромбоз, ателектаз, гемоторакс, гідроторакс, бронхоспазм, набряк легень, асфіксія, атонія кишечника, безпліддя після видалення матки, променева хвороба та інше.

До цієї групи ятрогеній умовно відносять наслідки надмірного втручання, втручання без показань (хірургічна агресія) і зворотні випадки залишення хворого без медичної допомоги та догляду.

Інфекційні ятрогенії

До цієї групи належать всі випадки інфекційних захворювань, зараженням якими відбулось в процесі надання медичної допомоги (внутрішньогоспітальні, госпітальні, нозокоміальні).

Групи інфекційних ятрогеній за А.П. Красильниковим:

- ✚ бактеріальні, грибкові, вірусні, протозойні та метазойні;
- ✚ госпітальні, поліклінічні, «будинкові», виробничі;
- ✚ ендогенні та екзогенні;
- ✚ метастатичні та аутоінфекції;
- ✚ хворих, медичних працівників, здорових пацієнтів;
- ✚ місцеві системні, генералізовані;
- ✚ гострі, первинно-хронічні та гостро-хронічні;
- ✚ пов'язані та непов'язані з медичними втручаннями;
- ✚ за місцем локалізації патологічного процесу: інфекції крові; хірургічні ранові інфекції; інфекції сечовивідних шляхів; інфекції кісток і суглобів; інфекції серцево-судинної системи; інфекції центральної нервової системи; інфекції органів дихальної системи; інфекції очей, вух, горла, носа, порожнини рота; інфекції шлунково-кишкової системи; інфекції органів репродуктивної системи; інфекції шкіри та м'яких тканин; системні інфекції.

Форми ятрогенних захворювань від причин:

- пряме травмування хворого невмілим підходом лікаря або медичного персоналу;
- непряме травмування, пов'язане з самостійним вивченням медичної літератури хворим;
- ятрогенне захворювання, пов'язане з особистими характеристиками пацієнта, схильного до психопатій, психоастеній, нав'язливих реакцій;
- неправильно проведене лікарем інструментальне дослідження, помилкове введення ліків;
- форма ятрогенії, коли успішне лікування захворювання фахівцем тягне за собою виникнення іншого захворювання.

Об'єктивні фактори виникнення ятрогеній:

- недосконалість самої медицини;
- невиліковність тієї або іншої патології на сьогоднішній день наявним арсеналом медичних засобів;
- необхідність здійснення інвазійних процедур для підтвердження(спростування) діагнозу.

Суб'єктивні причини:

- недостатність професійних навиків медичного працівника;
- невміння правильно зібрати інформацію про захворювання пацієнта;
- незацікавленості в оцінці стану хворого;
- інші чинники, які цілком залежать від самого лікаря.

Критеріями правомірності ятрогеній:

- отримана інформована добровільна згода хворого на медичне втручання;
- медична допомога була надана відповідно до стандартів лікування хворих на таку патологію, а за відсутності таких - відповідно до канонів медичної науки і практики;
- вибраний найбільш оптимальний і найменш інвазійний метод діагностики (лікування), здатний привести до ятрогенії;
- враховані індивідуальні характеристики і особливості стану здоров'я конкретного хворого;
- належним чином і своєчасно ведеться медична документація;
- у всіх необхідних випадках здійснюються консультації пацієнта іншими фахівцями, враховуються права пацієнта.

Правовий аспект ятрогеній

Даючи правову оцінку несприятливим результатам медичних втручань необхідно чітко усвідомлювати відповідальність лікаря за спричинення шкоди здоров'ю людини і суспільства за створення умов, що забезпечують безпеку медичної допомоги.

Під час встановлення вини медичного працівника використовується класифікація нещасних випадків у разі надання медичної допомоги, в якій виділяють 4-ри групи:

1-ша група – медичні ускладнення, які не залежать від медичного працівника;

2-га група – ятрогенії, пов'язані з неправильною (помилковою, неадекватною), але ненавмисною поведінкою лікаря;

3-тя група – рідкісні випадки умисного вбивства або навмисного нанесення збитку здоров'ю пацієнта (лікарський злочин);

4-та група – ятрогенії без уточнення випадковості чи навмисності дій медичного працівника.